

plaatst hen in de discussie over burgerlijke politiek, religie en verzuiling, waardoor de rederij-kerskamers meer gewicht krijgen dan voorheen in de historiografie het geval was.

Willemijn Ruberg

J. Y. H. A. Jacobs, ed., *Gaandeweg aaneengesmeed. Geschiedenis van het bisdom Breda* (Nijmegen: Valkhof pers, 2003, 143 blz., €20,-, ISBN 90 5625 149 X).

Toen vorig jaar werd herdacht dat anderhalve eeuw geleden de rooms-katholieke bisschoppelijke hiërarchie in ons land werd hersteld, is dat eigenlijk alleen in het bisdom Breda met nadruk gevierd. Dat is volkomen logisch want alleen dáár is in 1853 een nieuw bisdom tot stand gekomen. Het is toen gevormd uit delen van de vroegere bisdommen Antwerpen, Brugge en Gent (al eerder verenigd tot een apostolisch vicariaat). Later, in 1956, volgde nog een uitbreiding met het grootste deel van het in 1559 gestichte bisdom Middelburg, dat in 1853 bij Haarlem was gevoegd, en een klein deel van het bisdom 's-Hertogenbosch. In dit boek, een goed voorbeeld van verantwoord populariseren, geschreven door vijf kerkhistorici die — met uitzondering van de redacteur — nauwe relaties hebben met het Bredase bisdom, wordt uitvoerig op deze gecompliceerde wordingsgeschiedenis ingegaan.

Waar de eigenlijke bisdomsgeschiedenis aan de orde komt, maken de auteurs duidelijk hoe een diocees, aanvankelijk misschien bij uitstek gekenmerkt door een gesloten katholicisme, evolueerde tot een gebied dat zich manifesteerde als 'een open katholieke leefwereld', in sterke mate beheerst door streven naar zelfontplooiing en individuele vrijheid. (104) Daarbij wordt aandacht besteed aan vele aspecten van het kerkelijk leven, zoals de bestuursstijl van de successieve bisschoppen, de opleiding van de geestelijken en andere pastoraal werkenden, en de relatie van de kerk met het maatschappelijk leven in de breedste zin van het woord. Bij laatstgenoemd aspect valt op dat een bisschoppelijk beleid dat lang beheerst werd door angstvallige zorg voor de goede zeden en een sterke neiging tot bevoogding, steeds meer evolueerde in de richting van een streven naar verzoening van tegenstellingen en sociale beweging, zoals heden ten dage wordt uitgedragen door bisschop Muskens met diens grote interesse voor de kansarmen en kanslozen in de nationale samenleving.

De auteurs manifesteren zich geenszins als lofredenaars. Zij schreven een gebruikboek in klare taal, ook in die zin dat zij niet schromen impliciet of expliciet kritiek te uiten, zie bijvoorbeeld wat zij schrijven over de in 1980 gehouden bijzondere synode der Nederlandse bisschoppen. (108)

Een zo gedetailleerde bisdomsgeschiedenis confronteert de lezer uiteraard met diverse markante persoonlijkheden. Enkele wil ik noemen. Onder de literatoren vindt men Anton van Duinkerken en A. M. de Jong. Eerstgenoemde volgde een tijdlang de priesteropleiding van het bisdom Breda. De priester J. van den Brink, die na zijn promotie te Rome (in een tijd dat academisch gevormde priesters in de Nederlandse kerk nog zéér zeldzaam waren) voor het socialisme koos, doet door zijn levensgang denken aan zijn Belgische collega Adolf Daens. In tegenstelling tot laatstgenoemde maakte hij zich echter mede als gevolg van een 'hetze tegen zijn persoon' (77) tenslotte los van de kerk.

Een uiterst curieuze figuur is de norbertijn F. Brouwers, vanaf 1837 proost van St.-Catharinadal bij Oosterhout, met zijn pathologische voorkeur voor 'oud-christelijke vastenpraktijken.' (57) Dat deze zieke geest zich heeft laten inspireren door de hervormers van Port-Royal komt mij zeer onwaarschijnlijk voor. Vermoedelijk is deze bewering geïnspireerd door een passage op

pagina 184 van Rogiers *Katholieke herleving*. Naar mijn idee heeft de Nijmeegse grootmeester zich op een dwaalspoor laten brengen door een zinsnede in een brochure over St.-Catharinadal en daardoor wel erg gemakkelijk uit zijn pen laten vloeien dat Brouwers van dat klooster 'een soort van 19e-eeuws Port-Royal' wilde maken.

Dit boek kan zonder meer gekenschetst worden als goed verzorgd, ook door de aanwezigheid van een uitvoerig persoonsnamenregister. Over die verzorging toch één kritische opmerking. Tot de goed gekozen illustraties behoren kleurenreproducties van geschilderde portretten van alle Bredase bisschoppen. Ik vind het jammer dat nergens de namen van de kunstenaars worden vermeld. Ook betreur ik dat niet vermeld wordt wie van de auteurs verantwoordelijk is voor welk gedeelte van deze publicatie, dan wel dat we hier te maken hebben met een feitelijke 'coproductie'.

Ph. M. Bosscher

H. T. A. Amsing, *Bakens verzetten in het voortgezet onderwijs, 1863-1920. Gymnasium, HBS en MMS in onderwijssysteem, leerplan en geschiedenisonderwijs* (Dissertatie Groningen 2002; Delft: Eburon, 2002, 416 blz., €29,50, ISBN 90 5166 892 9).

De Groningse pedagoge Hilda Amsing promoveerde in 2002 op basis van een lijvige onderwijs-historische studie van de ontwikkeling van het voortgezet onderwijs in Nederland van 1863 tot 1920. Ze ontleedde de identiteit van het gymnasium, de vijfjarige hogere burgerschool (HBS), de driejarige hogere burgerschool en de middelbare meisjesschool (MMS). De liberale minister van binnenlandse zaken J. R. Thorbecke (1798-1872) had deze drie laatste types vormgegeven in de wet op het middelbaar onderwijs (1863). Het gymnasium richtte zich naar 'de geleerde stand' en bereidde in de eerste plaats voor op universitaire studies. De HBS was bedoeld voor de hogere burgerij. Terwijl in het gymnasium de klassieke talen centraal stonden, legde de HBS de nadruk op wiskunde en natuurwetenschappen. Het programma van de driejarige HBS kwam overeen met dat van de eerste drie jaren van de vijfjarige HBS. De driejarige opleiding bood enerzijds eindonderwijs (voornamelijk voor technische en administratieve banen), maar gaf ook aansluiting op de vijfjarige HBS. Afgestudeerden van de HBS kwamen doorgaans terecht in hogere functies in handel en nijverheid. Het was de bedoeling dat zij 'de Nederlandse samenleving in technologisch opzicht (zouden) opstuwten in de vaart der volkeren.' (327) De MMS voorzag in een algemene vorming voor meisjes uit de gegoede burgerij.

Amsing toont aan dat in de door haar onderzochte periode de identiteit van deze onderwijstypes een hele verschuiving doormaakte. De hiërarchische verhouding tussen het gymnasium (behorende tot het hoger onderwijs) en het middelbaar onderwijs werd al bij aanvang door een groot deel van de politici en de schoolbesturen in vraag gesteld. In de volgende decennia werden volgens Amsing 'de bakens verzet.' De doelstellingen en leerplannen van gymnasium en HBS gingen steeds meer op elkaar lijken. De wet op het hoger onderwijs (1878) bekrachtigde deze ontwikkeling door 'moderne' vakken in te schrijven in het programma van het gymnasium en tegelijk voor leerlingen van de vijfjarige HBS de deur voorzichtig te openen naar de universiteit. Daardoor werd dat onderwijstype — ondanks Thorbeckes keurslijf — eveneens een school voor voorbereidend hoger onderwijs. Ook de MMS, die aanvankelijk nog de vijfjarige HBS als referentiepunt hanteerde, probeerde haar identiteit na de eeuwwisseling meer bij het gymnasium te laten aansluiten. De vijf- en driejarige HBS raakten intussen van elkaar verwijderd. Eén van de verdiensten van dit boek is dat hier voor het eerst ten gronde de